

Олександр Філюк

студент гр. ФПФМ-21

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Світлана Савчук

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Одним з невід'ємних атрибутів сучасної української держави є її соціальний характер, закріплений у Конституції України. Відповідно до цього статусу, уряд провадить політику, спрямовану на усебічну реалізацію прав та свобод кожного громадянина, створення йому умов для забезпечення гідного рівня життя. Серед головних механізмів реалізації цього стратегічного курсу є проведення на усіх рівнях публічної влади ефективної соціальної політики, яка передбачає широкий спектр заходів, спрямованих на усі верстви населення. Наслідком проведення цієї політики має стати високий рівень добробуту суспільства у відповідності до визначених європейських стандартів життя.

Ключові напрямки соціальної політики, покликані реалізувати соціальне призначення держави, визначені у Декларації соціального прогресу та розвитку, що ухвалена на рівні ООН. Цим документом передбачено, що головні завдання уряду у царині соціального розвитку мають передбачати: гарантування права на працю та її справедливу винагороду, визначення мінімальних стандартів оплати праці, які дають можливість забезпечити гідний рівень життя людини; гарантії доступу до якісної медичної допомоги, охорона здоров'я і профілактика хвороб; створення умов для доступу до освітніх послуг впродовж усього життя людини; розвиток системи соціального забезпечення для захисту вразливих верств від дії соціальних ризиків; формування умов для реалізації права людини на житло, комфортні умови проживання та ін. [1].

Провідним трендом сучасного розвитку усіх сфер життєдіяльності людини є посилення умови до інтересів та потреб конкретного індивіда, створення умов для його усебічного розвитку, реалізації внутрішнього потенціалу. У науковій спільноті також посилюється увага до пізнання соціальної проблематики, в тому числі механізмів реалізації соціальної функції держави. Серед науковців усе більш переконливо утверджується думка про те, що перспективи глобального розвитку напряму залежать від вирішення актуальних соціальних проблем через конвергенцію публічних та ринкових інструментів у діяльності публічної влади, впровадження принципів концепції інклюзивного розвитку у всіх сфери життя.

На переконання вчених, без активізації внутрішнього потенціалу кожного індивіда, включення його до активного економічного та суспільного життя не можливо забезпечити стабільності розвитку країни і поступального підвищення суспільного добробуту. Це потребує активних зусиль щодо розвитку ефективних систем освіти, медичного обслуговування, соціального страхування, а також реалізації цілеспрямованої політики щодо підвищення соціальних стандартів доходу. На противагу пасивним заходам соціального забезпечення, які довели свою

неспроможність в умовах ринку, основу для вирішення соціальних проблем мають становити заходи активної соціальної політики. Вони мають передбачати стимулювання зайнятості, в тому числі представників маргінальних суспільних верств, ефективне регулювання рівня оплати праці та соціальних гарантій при настанні соціальних ризиків, вирівнювання соціальної поляризації населення через зменшення диференціації в оплаті праці, майновій забезпеченості. В основу соціальної політики держави має бути покладене стратегічне завдання формування економічно активного усебічно розвиненого середнього класу, що через зростання платоспроможного попиту забезпечує стійкі передумови для досягнення сталого розвитку економіки [2].

Проведення ґрунтовного аналізу тенденцій реалізації соціальної політики, формування стратегічних пріоритетів її реформування вимагає передусім чіткого розуміння сутності цього поняття, предметної сфери її застосування. Соціальна політика є об'єктом наукового пізнання представників різних напрямів наукової діяльності, для фінансової науки її предметна сфера фокусується на питаннях формування і використання фінансових ресурсів на забезпечення матеріальної складової добробуту людини, фінансових аспектів організації надання суспільно важливих благ. Об'єктом наукових досліджень фінансистів у царині соціальної проблематики стають питання формування доходів населення та їх регулювання через застосування фіскально-бюджетного інструментарію, розвитку системи соціального страхування, фінансового забезпечення суспільних послуг тощо.

Соціальна політика виступає одним із провідних напрямів внутрішньої політики держави, який торкається інтересів практично усіх громадян країни. У практичній площині вона виявляється у реалізації заходів, покликаних вирішити найбільш гострі соціальні проблеми та протиріччя, згладити диспропорції у розподілі доходів, майновому становищі, створити умови для задоволення потреб та інтересів усіх суспільних верств. Масштаби соціальної політики перш за все залежать від рівня економічного розвитку країни, адже без належного економічного підґрунтя декларування державою соціальних зобов'язань є не більше, ніж пустою обіцянкою. Водночас, надмірна активність держави щодо акумуляції фінансових ресурсів для реалізації завдань соціальної політики може завдавати шкоди економіці, стримуючи економічну діяльність та стимулюючи утриманські настрої у суспільстві. Проте, навіть за недостатнього рівня розвитку, держава не може ігнорувати найбільш небезпечні соціальні проблеми, оскільки це може спричинити не тільки економічні втрати, але й зумовити деградацію суспільства та посилення соціальних конфліктів.

Незважаючи на значний інтерес до пізнання соціальної політики, підходів та механізмів її реалізації, у науковому середовищі дотепер тривають дискусії щодо тлумачення сутності цього поняття, предметної сфери та принципів її здійснення. В уточненні тлумачення сутності соціальної політики найперше звернемось до довідкової літератури. Так, Словник соціальної роботи авторства Р. Баркера визначає соціальну політику як «діяльність і принцип суспільства, які формують спосіб, за допомогою якого воно втручається та регулює відносини між індивідами, групами, громадами, соціальними закладами. Ці принципи та дії є результатом

звичаїв і цінностей суспільства та у великій мірі визначають розподіл ресурсів і рівень добробуту його людей» [3, с. 74]. Автори енциклопедії соціальної роботи Е. Баумхайер та А. Шорр характеризують соціальну політику як діяльність щодо впливу на соціальні явища з метою управління відносинами та розподілом соціальних ресурсів. На думку Дж. Стюарта, соціальна політика являє собою «сферу державної діяльності, відповідальну за створення та надання соціального захисту, що включає соціальні послуги та виплати» [10, с. 38]. У Фармацевтичній енциклопедії під соціальною політикою розуміють «напрямок державного регулювання економіки і частину внутрішньої політики держави, яка спрямована на забезпечення оптимального розвитку соціальної сфери, задоволення потреб та інтересів громадян, соціальних груп, територіальних громад, а також підвищення добробуту суспільства в цілому» [11].

Розкриваючи сутність соціальної політики, науковці найперше пов'язують її з певним ідеологічним підґрунтям, на основі якого відбувається вирішення проблем розвитку суспільства. В. Мандибура визначає соціальну політику як «сукупність науково сформульованих ідей, положень і концептуальних підходів, за допомогою яких практично регулюються соціальні процеси» [7]. Однак, такий підхід до тлумачення соціальної політики надто теоретизований, він практично не розкриває практичних аспектів її реалізації. Натомість, М. Мних розглядає соціальну політику з системних позицій як складову політики держави в цілому і визначає її предметною сферою «регулювання соціальних відносин, соціальний розвиток та забезпечення соціальної перспективи» [8].

Більшість науковців при тлумаченні сутності соціальної політики схильні вбачати у ній певний напрямок діяльності держави, сукупність цілеспрямованих заходів у соціальній складовій суспільного розвитку. Наприклад, О. Жук пробує вказати на те, що у соціальній політиці спостерігається конвергенція ідеологічної та діяльнісної компонент, які є комплементарними і забезпечують системну характеристику цього поняття [5, с. 16]. А. Крупнік визначає соціальну політику як «комплекс заходів, які здійснюють державні інститути та недержавні суб'єкти з метою виявлення, задоволення та узгодження потреб та інтересів громадян, соціальних груп, територіальних громад» [6, с. 9]. Втім, останнє визначення є надміру розмитим, адже узгодженість інтересів і потреб різних верств населення має бути покладена в основу будь-якого напрямку державної політики, не тільки при реалізації соціальної функції держави.

Комплексний підхід до розуміння сутності соціальної політики пропонує У. Моторнюк. Вона розглядає це поняття у вузькому та широкому ракурсах. У першому випадку, соціальну політику вчена характеризує як «цілеспрямовану діяльність суб'єктів з метою забезпечення соціального захисту і створення умов для формування безпечного соціального середовища людини» [9]. Натомість, широке розуміння соціальної політики передбачає її розгляд як «системи цілеспрямованої діяльності суб'єктів, що сформувалися у суспільстві на певному етапі його розвитку і здійснюється на основі певних принципів і засад з метою забезпечення оптимального функціонування й розвитку соціальних відносин» [9].

Отже, об'єктом соціальної політики як напряму управлінської діяльності є суспільні відносини.

Розвиток суспільних відносин може відбуватись у різних аспектах, різними є також форми прояву їх у практичній площині. Відтак, науковці економічного профілю при пізнанні соціальної політики звертають увагу на її економічний ракурс, пов'язуючи цей напрям діяльності держави із досягненням суспільного добробуту. Для прикладу, А. Гриненко зазначає, що в країнах із демократичним устроєм соціальна політика має передбачати покращення соціального становища та добробуту не тільки окремих індивідів чи суспільних груп, а суспільства в цілому. Разом з тим, вчений зазначає, що перспективи досягнення суспільного добробуту пов'язані не тільки із проведенням соціальної політики, але залежать також від «економічного становища в країні, відносин власності, суспільного ладу, політичного режиму, екологічної безпеки та ін.» [4, с. 47].

Узагальнення наукових підходів до тлумачення соціальної політики вказує на її багатоаспектний характер, який виявляється через її розгляд як: системи цінностей, ідей та наукових поглядів на вирішення найважливіших проблем розвитку суспільних відносин; як сфери наукових досліджень; як діяльності щодо узгодження інтересів та забезпечення потреб різних суспільних груп за допомогою відповідного інструментарію на основі визначених принципів. Третій підхід до тлумачення соціальної політики є найбільш практичним, він вказує на зв'язок між соціальною політикою та функціонуванням фінансових відносин.

Соціальна політика як відокремлений напрям діяльності держави являє собою цілісну систему законодавчих, організаційних, фінансових заходів, які реалізуються з метою узгодження інтересів та потреб різних суспільних груп та їх задоволення відповідно до можливостей економіки. Ці заходи реалізуються на різних етапах процесу суспільного відтворення, зокрема у сфері виробництва, розподілу та споживання благ матеріального і нематеріального характеру. До провідних суб'єктів соціальної політики належить держава, оскільки реалізація соціальної функції є одним із головних завдань органів влади. Крім заходів, які реалізують органи публічної влади щодо регулювання суспільних відносин, до суб'єктів соціальної політики належать також інститути громадського сектору, бізнес-структури, приватні особи. Вони також реалізують різноманітні заходи, покликані зменшити гостроту соціальних конфліктів, вирішити найбільш гострі соціальні проблеми в рамках реалізації своїх програмних цілей, корпоративної соціальної відповідальності чи з альтруїстичних мотивів.

Значення приватних структур та фізичних осіб як суб'єктів соціальної політики залежить від моделі її проведення, яка утвердилась в країні. В більшості європейських країн, які мають соціально орієнтовану ринкову економіку, роль бізнесу та населення у реалізації соціальної політики другорядна, а безумовна першість у цьому питанні належить державі.

Отже, соціальна політика – це систему взаємоузгоджених рішень та дій, які реалізують органи публічної влади, інститути громадського сектору, бізнес-структури та приватні особи щодо оптимальної організації суспільних відносин та втілюються у соціальних програмах/проектах, покликаних вирішити найбільш

актуальні соціальні проблеми, забезпечити зростання суспільного добробуту на основі задоволення потреб кожного індивіда та формування умов для усебічного його розвитку.

Масштаби та параметри соціальної політики, механізм її реалізації на практиці залежать від багатьох чинників, зокрема рівня економічного розвитку, політичних, культурних традицій, менталітету суспільства, державного устрою, рівня розвитку інститутів громадського сектору та ін. Відповідно до того, як організовано розподіл повноважень і відповідальності щодо реалізації соціальної функції держави між рівнями влади, а також між державою та громадянським суспільством і бізнесом, від масштабу соціальних зобов'язань держави, рівня розвитку перерозподільчих процесів, специфіки інструментарію, який задіяний у регулюванні суспільних відносин у світовій практиці сформувались кілька ключових моделей соціальної політики, кожна з яких має свою специфіку. Серед ключових ознак кожної із моделей соціальної політики – також участь бюджету в її реалізації, застосування способів та інструментів спрямування бюджетних ресурсів на вирішення соціальних проблем і задоволення суспільних потреб.

Предметна сфера соціальної політики доволі широка, вона охоплює різні аспекти життєдіяльності суспільства, формування його добробуту. За найбільш поширеним підходом, головними напрямками соціальної політики є такі:

- політика формування і регулювання доходів населення, яка охоплює питання встановлення державних соціальних стандартів доходу, застосування фіскально-бюджетного інструментарію для зменшення майнової та соціальної нерівності у суспільстві;
- політика розвитку фінансових механізмів захисту майнових інтересів населення при настанні соціальних ризиків (пенсійного, медичного та інших видів соціального страхування), соціального забезпечення;
- політика щодо організації постачання суспільно важливих послуг, які визначають якість життя населення (освіта, охорона здоров'я, культурні блага), впровадження ефективних підходів та інструментів для їхнього фінансування;
- політика щодо розвитку соціальної інфраструктури (житлового фонду, громадського транспорту, житлово-комунального обслуговування і ін.). Проте, виокремлення цього напрямку соціальної політики поділяють не усі науковці, частина з них розглядає ці сегменти національної економіки як предметну сферу економічної політики.

Незважаючи на те, що соціальна політика має багатоаспектний характер та є об'єктом наукових пошуків представниками політологічної, соціологічної, правової та інших наук, економічна компонента її реалізації простежується дуже чітко. Без належного фінансового підґрунтя реалізація соціальної політики стає просто не можливою, а більшість проблем, на вирішення яких вона спрямована – не розв'язаними. Однак, ефективність впливу фінансів на реалізацію цілей соціальної політики також залежить від продуманості та прогресивності методів та інструментів фінансування, які застосовують держава та інші економічні суб'єкти при вирішенні актуальних проблем суспільного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Горин В. Соціальні гарантії в системі соціальної безпеки держави: теоретико-методологічний аспект. *Світ фінансів*. 2013. Випуск 2. С. 69-80.
2. Горин В. П. Концептуальні засади фінансового забезпечення соціальних гарантій. *Світ фінансів*. 2009. № 3 (20). С. 97-106.
3. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія: наука про політику: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2009. 840 с.
4. Гриненко А., Кожан Т. Соціальний захист і боротьба з бідністю за умов переходу до ринку. *Україна: аспекти праці*. 2007. № 5. С. 47-49.
5. Жук О. Б. Фінансове забезпечення реалізації соціальної політики держави: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 295 с.
6. Крупнік А. С. Соціально-захисна спрямованість державної соціальної політики в умовах трансформації українського суспільства: монографія. Одеса, 2002. 169 с.
7. Мандибуря В. Соціальна політика держави та її структурні складові. *Україна: аспекти праці*. 2000. № 7. С. 21-23.
8. Мних М. В. Соціальна політика нашої держави в умовах асоційованого членства України в ЄС. *Український соціум*. 2015. № 3 (54). С. 114-124.
9. Моторнюк У. І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. *Економіка та держава*. 2016. № 12. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2016/7.pdf
10. Тамм А. Є., Ріяка В. О. Роль Ради Європи у забезпеченні прав людини на сучасному етапі: навчальний посібник. Харків: А.І. Шуст, 2002. 307 с.
11. Фармацевтична енциклопедія. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/7581>